

# Holocaustul din perspectiva unei etici a responsabilității

PERSIDA BAIAS

Cartea *Dumnezeu și Holocaustul la Elie Wiesel. O etică a responsabilității* (Editura Contemporanul, București, 2010) semnată de Sandu Frunză explorează dimensiunea filosofică și cea teologică a lucrărilor lui Elie Wiesel (supraviețuitor al Holocaustului și laureat al Premiului Nobel pentru pace în anul 1986).

Sandu Frunză este conferențiar la Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării din cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Are contribuții semnificative în dezvoltarea cercetărilor pe teme de filosofia religiilor, religie și politică, etică relațională, pluralism religios și fundamentalism, filosofie evreiască. Este autorul volumelor: *Comunicare etică și responsabilitate socială* (Editura Tritonic, București, 2011), *Filosofie și iudaism* (Editura Limes, Cluj, 2006), *Fundamentalismul religios și noul conflict al ideologiilor* (Editura Limes, Cluj, 2003), *Experiența religioasă în gândirea lui Dumitru Stăniloae. O etică relațională* (Editura Dacia, Cluj, 2001), *Iubirea și Transcendența. O introducere la problema spațiului median al experienței religioase în Iudaism și Creștinismul Răsăritean* (Editura Dacia, Cluj, 1999), *O antropologie mistică. Introducere în gândirea Părintelui Stăniloae* (Editura Omniscope, Craiova, 1996). De asemenea este coordonatorul volumelor: *Essays in Honor of Moshe Idel* (co-editor, 2008), *Education and Cultural Diversity* (co-editor, 2006), *Tinerii și politica. Împreună pentru o politică mai bună* (co-editor, 2006), *The Challenges of Multiculturalism in Central and Eastern Europe* (co-editor, 2005), *Pasi spre integrare. Religie și drepturile omului în România* (2004), *Filosofie și religie. O abordare multidisciplinară* (2001). Pe lângă această activitate autorială, Sandu Frunză a mai publicat numeroase articole în diferite publicații din țară și străinătate, iar lucrările sale au fost recenzate în numeroase publicații culturale și academice din țară și străinătate.

Cartea *Dumnezeu și Holocaustul la Elie Wiesel* dezbate tema răului și a răului absolut, așa cum este el văzut și înțeles de Elie Wiesel. Autorul propune o abordare ontologică a răului, scoțându-l din sfera teologiei. Având în vedere în principal lucrarea lui Elie Wiesel *Noaptea*, Sandu Frunză își fundamentează opiniile în legătură cu momentul cel mai întăzbat din istoria omenirii pe filosofia ce răzbate din spatele experienței supraviețuitorului Eliezer (protagonistul din *Noaptea*). Momentul la care autorul face referință ca fiind apogeul răului, răul absolut înfăptuit de umanitate este Holocaustul. Holocaustul este ales ca simbol al răului absolut pentru că reprezintă un complex de factori distructivi: crimele îndreptate împotriva unor ființe fără apărare, uciderea celor inocenți (peste un milion de copii au fost uciși de naziști în lagărele de concentrare), torturile, umilința și dezumanizarea totală a unor ființe umane. Toate acestea au determinat cercetătorii din diverse domenii (teologie, filosofie, istorie etc.) să regăndească valorile culturii europene și, de asemenea, să determine poziția divinității vis-à-vis de toate aceste atrocități.

În viziunea lui Elie Wiesel, violența grațuită, întrucupind răul este amplificată de indiferența celor din afara lagărelor. Toți cei care au privit cu pasivitate la ororile și violența la care erau supuși semenii lor sînt în egală măsură vinovați de ele ca și cei care le săvîr-

șeau, „indiferența în fața răului este considerată a fi mai rea decît răul însuși“. Indiferența așa cum o înțelege Elie Wiesel, prezentată de Sandu Frunză în lucrarea de față, este opusul iubirii, al culturii, al credinței și deopotrivă al moralității. Conform opiniei autorului, Elie Wiesel urmărește prin povestirile sale „să îl scoată pe om din indiferență [...] și pe Dumnezeu“.

În contextul istoric în care Auschwitz reprezenta o față a normalității, se pune întrebarea dacă mai este posibilă moralitatea, dacă se mai poate vorbi de valori și porunci absolute, dacă într-adevăr esența lui Dumnezeu este iubirea. Pentru a preîntîmpina aceste întrebări, Sandu Frunză propune responsabilizarea individului față de semenul său, față de celălalt, față de alteritate. Lipsa acestei responsabilități în contextul lagărilor duce la banalizarea răului și a violenței astfel că moartea celor mulți apare ca o simplă succesiune a vieții.

În construirea unei etici a responsabilității, autorul punctează importanța memoriei ca element fundamental al rezistenței în lagărele naziste. Elie Wiesel sustine că pentru el memoria „este un mod de a fi acasă“. Astfel, memoria acționează ca un zid de protecție împotriva dezumanizării totale, memoria este o modalitate de păstrare a integrității umane. În memorie cei morți revin la viață, noaptea este transformată în lumină, iar deznădejdea se transformă în speranța unei vieți mai bune. După eliberarea din lagărul nazist, Elie Wiesel rememorează ororile și atrocitățile de pe „Planeta Auschwitz“, în urma cărora ia naștere cartea *Noaptea*, care îl va consacra mai tîrziu ca scriitor. Această lucrare reprezintă, conform opiniei lui Sandu Frunză, un protest împotriva tăcerii lui Dumnezeu și o mărturie menită să împiedice uitarea să se aștearnă peste memoria umanității.

Rememorarea celor întîmplate în „împărăția morții“ îl îndeamnă la mărturisire pe cel care își amintește, indiferent cine este acesta. Acest pas însă ridică problema „Inexprimabilului“. Întrucît lagărele naziste au însemnat „moartea limbajului, a speranței, a adevărului și inspirației“, mărturisirea pare imposibilă. Cu toate acestea ea se impune chiar dacă nu există un limbaj adecvat care să redea în întregime magnitudinea ororilor săvîrșite de naziști. „Nu poți trăi fără memorie. Nu poți exista fără să îți amintești“ este unul dintre mesajele cărții.

Rememorarea, pe de altă parte, are și un rol moralizator, această alertează umanitatea despre pericolul ideologiilor totalitare. Astfel, demersul memoriei vizează „cultivarea unei conștiințe comunitare a responsabilității“. În viziunea lui Sandu Frunză, această responsabilitate comunitară se traduce prin ieșirea din indiferență a fiecărui individ în parte în fața suferinței și amenințării pe care o trăiește celălalt, semenul nostru. Astfel se afirmă ceea ce el numește „vocația alterității“, această vocație se naște sub semnul fraternității dată de condiția umană comună a celor care posedă această vocație.

Wiesel menționează de asemenea că este deplin conștient de faptul că memoria poate să fie și rea, în sensul în care poate conduce la ură și resentimente. Dar în același timp se evidențiază calitatea purificatoare a memoriei, ea invită la responsabilitate și la evitarea greșelilor din trecut, ea poate să ducă la dialog.

Sandu Frunză subliniază uimirea lui Elie Wiesel la constatarea faptului că, în raport cu numărul uriaș de victime umane ale acelu-

moment atît de puțini occidentali au dat, dovedind de „iubire creștină“. Chiar dacă au existat cazuri în care neevrei și-au riscat libertatea și chiar viețile pentru a-și salva semenii evrei, numărul acestora a fost extrem de redus, au fost mai degrabă excepții izolate: „În fața ororilor Holocaustului, iubirea creștină nu are puterea de a-și dovedi în vreun fel prezența și eficacitatea“. În acest context se formulează și întrebarea: dacă mai este posibilă o credință în Dumnezeu teologiilor tradiționale, într-o lume în care genocidul și-a făcut loc? Răspunsul lui Wiesel la această întrebare este redat de Sandu Frunză: teologia occidentală trebuie reconstruită din perspectiva unei etici a responsabilității.

Un alt aspect înfîlînt în lucrările lui Wiesel și menționat în lucrarea de față privește atitudinea lui Dumnezeu față de Holocaust. Wiesel afirmă complicitatea lui Dumnezeu în evenimentele și ororile Holocaustului prin simplul fapt că acesta a asistat indiferent la distrugerea aproape totală a propriului său popor, încălcîndu-și în felul acesta legămîntul făcut cu Israel. Credința în Dumnezeu iudaismului tradițional este zdruncinată, Wiesel sustine în acest sens moartea acestuia, ceea ce atrage după sine o nouă abordare a esenței lui Dumnezeu.

Sandu Frunză prezintă în lucrarea de față un episod din *Noaptea*, care este considerat de el crucial în înțelegerea noii teologii a lui Wiesel și anume episodul execuției unui copil. În acel episod Wiesel își exprimă credința că Dumnezeu a murit doordat cu „copilul cu chip de înger trist“. Moartea lui Dumnezeu este afirmată în contextul tăcerii acestuia. Logica în care este gîndită moartea lui Dumnezeu este aceea că dacă El poate asista indiferent la uciderea celor inocenți, înseamnă că El nu mai există, cel puțin nu mai există în modul în care teologiiile tradiționale îl înțeleg. Prin urmare, „tăcerea lui Dumnezeu“ este socotită a fi „absența lui Dumnezeu“. Dincolo de toate acestea, autorul seizează la Wiesel credința că Dumnezeu se confundă cu cel aflat în suferință. El se confundă cu cel inocent. El moare pentru că poporul său este ucis, suferă pentru că cei inocenți suferă. În același timp, în alte lucrări, Wiesel își exprimă părerea că mai bine trăiești într-o lume cu un Dumnezeu ascuns și întunecat decît să trăiești într-o lume fără Dumnezeu.

Într-un alt registru, uciderea „copilului cu chip de înger“ reprezintă în opinia lui Sandu Frunză și rezistența opusă de evrei în fața ororilor Holocaustului, în fața răului radical și absolut. Acest episod vine în întîmpinarea celor care susțin lipsa de rezistență, supunerea totală și inexplicabilă a evreilor în fața călăilor lor. Copilul a fost privit în lagăre ca un simbol al rezistenței datorită revoltei sale în ceea ce privește condițiile lagărului, dar și datorită tăcerii sale cînd i se cerea să-și dezvăluie complicității. Această dimensiune a răului radical și absolut observată de Wiesel sugerează o dezvoltare infinită a acestuia.

Sandu Frunză propune aici o analiză a răului dincolo de înfîlînarea dintre patologic și nebun. Astfel, el demonstrează că participanții la crimele îndreptate împotriva evreilor au fost cît se poate de normali, avînd o viață de familie normală și dînd dovadă chiar de iubire și compasiune. Această trăsătură a celor care au ales să ucidă ființe înocente demonstrează în opinia lui Sandu Frunză caracterul indefinite și înfînit al răului.

Un alt aspect asupra căruia se oprește autorul în studiul său este destinul paradigmatic

al lui Wiesel. El face o paralelă între destinul poporului evreu și cel al lui Wiesel, între exilul celui dintîi și smulgerea celui din urmă din felul său de viață și abandonarea lui într-o lume a morții și a suferinței. Autorul observă la Wiesel comparația pe care acesta o face în mod constant între orașul său natal, Sighet, și Ierusalim. Pentru Wiesel există două orașe „sfînte“: Sighetul și Ierusalimul. În memoria acestuia a rămas adînc întipărită imaginea vieții sale de dinainte de Holocaust, în Sighet. Această imagine a constituit pentru Wiesel legătura sa cu propria umanitate pe tot parcursul detenției sale în lagărele de concentrare. De asemenea, Sighetul a rămas pentru el imaginea paradisiului pierdut, la fel cum Ierusalimul a rămas „culmea bucuriei“ lui Israel. Sub acest aspect, memoria are, în viziunea lui Wiesel, o calitate salvatoare, mîntuitoare.

Ca urmare a experienței sale în lagărele de concentrare, Wiesel se angajează față de el însuși să nu fie indiferent față de suferințele și umilințele altei ființe umane, indiferent unde se petrec acestea. El consideră, conform opiniei lui Sandu Frunză, că neutralitatea, tăcerea și indiferența nu fac decît să susțină agresorul, nicidecum nu-l ajută pe cel aflat în suferință. Astfel, ca metodă de combatere a răului Wiesel propune ieșirea din indiferență a fiecărui individ în parte și asumarea responsabilității sale de om. Cu toate acestea, Wiesel este conștient de faptul că eradicarea răului din lume este imposibilă. Însă, ceea ce stă în puterea fiecărui individ este respectarea demnității de om a semenului nostru.

Cartea lui Sandu Frunză este, în esență, o carte despre răul uman, o carte care ne îndeamnă la responsabilitate și la asumarea condiției noastre de oameni. Explicațiile date de autor pe marginea experienței lui Elie Wiesel vin să întărească opinia conform căreia omul este în egală măsură rău și bun, ceea ce face diferența însă este decizia fiecăruia de a acționa sub imperativul unuia dintre cele două concepte. De asemenea, un alt aspect ce se desprinde din rîndurile acestei cărți este acela că omul nu poate săvîrși numai răul sau numai binele, el este în egală măsură susceptibil să le săvîrșescă pe amîndouă. Din acest motiv Sandu Frunză propune o înfîlînare cu alteritatea pe terenul responsabilității comune în vederea construirii unui viitor mai bun pentru umanitate.

